

durumlarda, özellikle mebî'in üçüncü şahıslara intikali veya esaslı surette değişikliğe uğraması halinde ilgili tarafın feshetme hakkı düşer ve mülkiyet ifade eder (*Mecelle*, md. 372). Diğer hukuk ekollerі, fesat ve butlân nazariyelerinin tabii sonucu olarak fâsit / bâtil akdin mülkiyet ifade etmeyeceği görüşündedir (bk. FESAT).

Mevkuf satım akdinin hükmüne gelince, akid ister tarafların ehliyetindeki eksiklik sebebiyle, isterse yetkisizlik veya başkasının hakkından dolayı mevkuf olsun, mebî ve semenin mülkiyeti taraflara intikal etmez. Akid henüz geçerlik ve işlerlik (nefâz) kazanmadığından ilgili şahsın veya hak sahibinin onayını (icâzet) beklemek gerekecektir (*Mecelle*, md. 377-378).

Değişik açılardan farklı ayırım ve isimlendirmelere tâbi tutulabilen satım akdi, maliyet-semen ilişkisine göre dörde ayrılır: Alış fiyatı (maliyet) açıklanmaksızın fiyatın pazarlıkla belirlendiği alışverişler (bey'u'l-müsâveme), alış fiyatına belli miktar veya oranda kâr eklenerek yapılan satış (bey'u'l-murâbaha), maliyetine satış (bey'u't-tevliye) ve zararına satış (bey'u'l-vedîa). Son üç nevi alışveriş, maliyetin bilinmesine ve satıcıya güvene dayanan akidler olduğundan normal şartlarda satıcı lehine, maliyet hakkında yalan ve yanlış beyanda bulunması halinde ise aleyhine birtakım hükümlere sahiptir.

Satım akdinin V. (XI.) yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan bir nevi de "bey' bi'l-vefâ"dır. Satım ile rehin akdinin karışımı olup rehin yönü ağır basan bu akid nevinde paraya ihtiyacı olan bir kimse malını belli bir para karşılığı alıcıya satmakta, alıcı verdiği para iade edilmeye kadar maldan faylanmakta, para iade edildiğinde ise malı iade etmektedir. Diğer bir ifadeyle bey' bi'l-vefâ, bir malı parasını iade edince geri almak şartıyla bir kimseye satmaktır (*Mecelle*, md. 118; bk. BEY' bi'l-VEFÂ).

Satım akdinin tarafların karşılıklı rızaları ile ortadan kaldırılması (ikâle) mümkün ise de (*Mecelle*, md. 190) ikâlenin yeni bir akid mi yoksa fesih mi sayılacağı tartışmalıdır.

İslâm hukuk ekollerinin ve hukukçularının satım akdiyle ilgili olarak ileri sürdükleri kayıt, şart ve doktriner görüşlere tarihî seyir ve tatbikat içerisinde ve ihtiyaçlara paralel olarak belli bir esneklik getirildiği ve başlangıçtaki hükümler-

rin hukukî çözüm (hile) ve yorumlarla zaman zaman yumuşatıldığı görülmektedir. Ancak bunu, ticarî örfün hukuka egemen olması şeklinde nitelendirmek yanlış olur. Ayrıca satım akdinin gerek kuruluş, işleyiş ve sonuçları, gerekse unsur, şart ve vasıflarıyla ilgili olarak örnekler ve meseleler üzerinde geliştirilen İslâm hukuk kültürünün tarihî yorumu, fer'î ve şeklî ayrıntıların da gâi yoruma tâbi tutulması, böylece bu konuda günümüzün şart ve değerlerini aydınlatacak genel ilke ve çözümlerin çıkarılması mümkündür ve gereklidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Büyü", 42-46, 55-85, 102-105, 112; Müslim, "Büyü", 1-2, 4-6, 23-30, 32, 35-40, 42-46, 59-86; Ebû Dâvûd, "Büyü", 18-19, 23-24, 34, 55-56, 69; Şâfiî, *el-Üm*, III, 3-95; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), II, 189-190; İbn Hazm, *el-Muhalâ*, Kahire 1389/1969, IX, 270-751; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, Kahire 1315, I, 257-296; Serahsî, *el-Mebsûât*, XII, 108-219; XIII, 2-199; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 133-310; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, Kahire 1975, II, 136-248; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1389/1969, III, 480-506; Zeylaî, *Naşbü'r-râye*, Kalkûta 1357, IV, 17, 33; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, III, 372-486; IV, 3-181; Şevkânî, *Neylû'l-eutâr*, V, 160-235; *Mecelle*, md. 101-403; Ali Haydar, *Dürrerü'l-hükkâm*, I, 209-670; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, Dimaşk 1981, md. 342-534; M. Yûsuf Mûsâ, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-akd* (nşr. Dârü'l-Fikri'l-Arabî), Kahire 1952, s. 249-521; J. Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1964, s. 151-154; a.m.f., "Bay", *El* (İng.), I, 1111-1113; Muhammed Emin Dirîr, *el-Garar ve eşeruhü fi'l-ukûd*, Kahire 1967, s. 3-443; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I-II; Bilmen, *Kamus*, VI, 5-130; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ft üslûbihi'l-cedîd*, Dimaşk 1395/1975, I, 151-523; Muhammed ez-Zühaylî, *el-Ükûdül-müsemmat*, Dimaşk 1982-83, s. 9-497; Abdülkerîm Zeydan, *el-Medhal*, Bağdad 1396/1976, s. 33-36, 285-398; Abdürrezâk es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fıkhil-İslâmî*, Beyrut, ts., III, 139-150; Muhammed Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-akd*, Kahire 1977, s. 199-465; Nezîh Hammâd, *el-Hiyâze fi'l-ukûd fi'l-fıkhil-İslâmî*, Dimaşk 1978; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, s. 612-617; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1982, II; a.m.f., "Alış-Verişte Vâde Farkı", *İslâm Hukukuna Göre Alış-Verişte Vâde Farkı ve Kâr Haddi*, İstanbul 1987, s. 13-38; Ali Şafak, "İslâm Hukukunda Alış-Verişte Kâr Haddi", a.e., s. 60-111; Muhammed Vefâ, *Ebrezû şuveril-büyü'el-fâside*, Kahire 1984; Hamdi Döndüren, *İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, Balıkesir 1984; Ali Muhyiddin Karadâğî, *Mebde'ü'r-rîzâ fi'l-ukûd*, Beyrut 1985, I-II; Yunus Apaydın, *İslâm Hukukunda Hukukî İşlemlerin Hükümsüzlüğü* (doktora tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdüssemmî Ahmed İmam, *Uşlûlül-büyü'el-memnu'a*, Kahire, ts. (Dârü't-Tibâati'l-Muhammediyye); Th. W. Juynboll, "Bey", *İA*, II, 581-582.

ALİ BARDAKOĞLU

BEY HANI

(bk. EMİR HANI).

BEY' bi'l-İSTİĞLÂL

(bk. BEY' bi'l-VEFÂ).

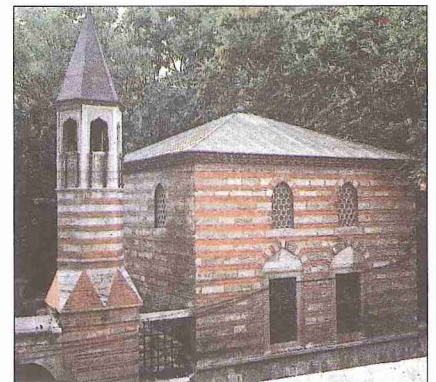
BEY MESCİDİ

İstanbul Eyüp'te
XVI. yüzyılda yapılan mescid.

Haliç kıyısına paralel olarak uzanan Zal Paşa caddesinde Zal Mahmud Paşa Camii'nin tam karşısında bulunmaktadı. Ayvansarayî Hüseyin Efendi'nin ifadesine göre bânisi Silâhşör Mehmed Bey olup kabri de mescidin yanındadır. Yine aynı kaynakta bu mâbede Sürahi Mescidi de denildiğine işaret edilmiştir. İsmâil Beyzâde Osman ve Halil Ethem ise mescidi Silâhî Mehmed Bey Mescidi olarak kaydetmişlerdir. Mescidin hangi tarihte inşa edildiği bilinmediği gibi bânisinin şahsiyeti hakkında da bilgi yoktur. Fakat yapı tekniği ve mimari özelliklerinden bir XVI. yüzyıl eseri olduğu anlaşılmaktadır. Bu küçük eser yapı düzeni bakımından o derecede değişik ve zariftir ki bu sebeple Mimar Sinan'ın eseri olduğu ileri sürülmüştür. Fakat Sinan'ın eserlerinin listelerini veren tezkirelerde adına rastlanmaz. Zal Mahmud Paşa Camii'nin sokak aşırı tam karşısında ve bu büyük caminin hemen hemen yanında oluşu da bu küçük mâbedin ondan daha önce inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bey Mescidi 1928'de çıkarılan, cami ve mescidleri tasfiyeye tâbi tutan yönetmelik gereğince "kadro dışı" bırakılarak

Bey Mescidi - Eyüp / İstanbul

kapatılmış ve harap olmaya terk edilmiştir. Halbuki adı geçen yönetmeliğin 7. maddesinde, "Cami ve mescidlerin tasnifinde tarihî veya mimari bir kıymeti haiz olanlar... tercihen ibka olunur" denilmesine rağmen Bey Mescidi'nin sanat değeri kadroda bırakılmasını sağlamamıştır. Bu yüzden uzun yıllar üstü açık bir harabe halinde kalan mescid 1970'li yıllarda tamir edilerek ihya olunmuştur.

1961 yazında Bey Mescidi'ni gören R. Ekrem Koçu, onun hâlâ pek güzel olduğunu belirttikten sonra, "Büsbütün çökmeden tez elden tamiri gerekir; Bey Mescidi'nde Türk yapı sanatı bir şaheserini kaybederse pek yazık olur. Gelecek nesiller neslimize lânet eder" derken çok haklıdır. Gerçekten Bey Mescidi İstanbul'daki mescidlerin içinde bir şaheserdir. Önünden geçen yolun kenarında yüksek kesme taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilen kare planlı mescide etraflı duvarla çevrili bir avludan geçilir. Bu avluyu caddeye bir merdivenle çıkılan kapı bağlar. Merdivenin bitişiğinde mescid duvarından ayrı olarak küçük bir minare yükselir. Mescidin yanında dikdörtgen planlı bir son cemaat yeri vardır. Bunun girişi karşısında ise kare planlı küçük bir türbe bulunmaktadır. Son cemaat yerinden geçilen esas mescid mekânının üstü evvelce ahşap bir çatı ve tavan ile örtülü olmalıydı. Mescid ibadet mekânı, son cemaat yeri ve türbe ile minarenin yerleştirilişi bakımından Türk sanatında başka bir benzerine rastlanmayan biçimdedir. Geleneğe aykırı olarak kible duvarı önüne yerleştirilen minare ise zarif bir görünüşe sahiptir. Caminin kendisi gibi minare de kesme taş ve tuğla sıralar halinde yapılmıştır. Kare planlı olan minare kürsüsünün üzerindeki pabuç kısmında gövdeye geçiş üçgenlerle sağlanmıştır. Ancak bu üçgenlerden ucu yukarıda olanlar taştan, tersine olanlar tuğladandır. Kısa gövde bir çokgen biçimindedir. Dışarı taşkın olmayan şerefe, ince mermer çerçeveler ve aralarına yerleştirilmiş korkuluk levhalarından meydana gelmiştir. Kâbartma şebeke süslemeli korkuluk levhalarının üstlerindeki ezan okuma gözleri, Türk ahşap iç mimarisinde çok rastlanan ocak etrafındaki küçük nişlerin benzeri olarak taştan yontulmuştur. Bu kapalı şerefenin üstü ise yine poligon biçiminde kurşun kaplı bir külâhla örtülmüştür. Mescidin yanında bir hazîresi olduğu gibi ayrıca etrafında ağaçlar da bulunuyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 280; *Mecmûa-i Cevâmî*, II, 2; Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 58; a.m.f., *Nos Mosquées de Stamboul* (trc. E. Mamboury), İstanbul 1934, s. 80, rs. 32 (resim aynı kitabın Türkçe baskısında yoktur); Semavi Eyice, "İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri, *TM*, X (1953), s. 256, rs. 16; a.m.f., "İstanbul Minareleri, I", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 60-61, rs. 74-76; R. Ekrem Koçu, "Bey Mescidi", *İst. A. V*, 2701-2703.

SEMÂVİ EYİCE

BEY' bi'l-VEFÂ

(البيع بالوفا)

Bedeli iade edildiğinde
geri alınmak üzere
bir malın satılmasını konu edinen
satış akdi.

Tarafların usulüne uygun olarak yaptıkları vaadleri yerine getirmek (vefâ) zoruunda bulunmaları sebebiyle **bey' bi'l-vefâ** (bey'u'l-vefâ) adı verilen bu alışveriş **bey' bi-şarti'l-vefâ**, **bey'u'l-câiz**, **bey'u'l-muâmele** diye de anılır. Bu tür alışveriş bazı Arap beldelerinde **bey'u'l-emâne**, **bey'u'l-itâa** (bey'u't-tâa) adları da verilmiştir.

Bey' bi'l-vefâ, müslüman halkın faizsiz borç para temin etmekte karşılaştığı güçlükleri faiz sayılmayacak bir usulle ortadan kaldırmak ve sermaye sahiplerinin verdikleri krediye karşılık bir teminat ve bir kazanç elde etmelerini sağlamak gayesiyle V. (XI.) yüzyıl Hanefî fakihleri tarafından ortaya konmuş bir akid nevidir. Meydana gelişi ve sonuçları bakımından normal satış akidinden farklı olduğu için bu akid üzerinde İslâm hukukçularının değişik değerlendirmeleri söz konusudur. Bazı hukukçular bunu rehin, bazıları sahih, bazıları da fâsit satış akdi sayarken bir kısım fakihler de **bey' bi'l-vefâyı** sahih satış akdi ile rehin, ya da rehin, sahih ve fâsit satış akidlerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir akid kabul ederler. Değerlendirmede ortaya çıkan bu dört ayrı görüş hükümlerde de bazı farklılıkların belirmesine yol açmıştır.

a) Ebû Hafs Ömer en-Neseffî'nin (ö. 337/1142-43) belirttiğine göre Ebû'l-Hasan Ali es-Suğdî (ö. 461/1069) ve çağdaşları kadî Ebû'l-Hasan el-Mâtürîdî ile Seyyid Ebû Şücâ' başta olmak üzere birçok fakih bunun bir rehin akdi olduğu görüşünü benimsemiştir. Çünkü taraflar böyle bir akde her ne kadar satış (bey')

adını verseler ve akdi "sattım, aldım" sözleriyle yapsalar da asıl maksatları mülkiyetin karşı tarafa geçmesi değil alacağın teminat altına alınmasıdır. Akidlerde ve genel olarak hukukî işlemlerde ağızdan çıkan sözlere ve ifade biçimine değil o sözlerin ne maksatla söylendiğine bakılır. Dolayısıyla söz konusu akdin rehinden farkı yoktur.

Bey' bi'l-vefânın bir rehin akdi sayılması durumunda şu sonuçlar ortaya çıkar: Bu akidle alıcı (rehine alan) mala sahip olamaz. Taraflardan hiçbirinin izni olmadan akde konu olan malı üçüncü şahsa satamaz. Malın alıcı elinde telef olması halinde değeri borca mahsup edilir. Telef olan malın kıymeti borçtan az ise artakalan borç miktarı satıcı tarafından alıcıya ödenir; eğer borçtan fazla ise malın değerinden borca eşit olan kısım düşürülür. Bu durumda mal alıcının haksız bir fiili sonucu telef olmuşsa alıcı üst tarafını satıcıya öder, böyle bir durum söz konusu değilse ödeme yapılmaz. Malın vergisi, giderleri, tamiri, zekâtı ve şüf'a hakkı satıcıya aittir. Ayrıca malın bu yolla el değiştirmesi satış değil rehin olarak kabul edildiğinden bu akid başkaları için şüf'a hakkı doğurmaz. Taraflardan biri ölünce akdi fesih hakkı vârislerine geçer. Müşteri alacağını tahsil etmedikçe vefâen satın aldığı mala satıcının diğer alacaklıları müdahale edemez. Alıcı satıcının izni olmadan malı kullanamaz, gelirinden faydalanamaz ve tüketemez. Aksi halde tazmin etmesi gerekir. Meselâ **bey' bi'l-vefâ** ile satın aldığı bahçenin meyvesini sahibinden izinsiz olarak yemiş olan veya bazı kuru dallarını yakmış bulunan bir müşterinin bunların bedellerini satıcıya ödemesi gerekir. Satıcının izniyle malı kullanması ve gelirinden istifade etmesi ise câizdir; bu bir hibe sayılır. Ancak satıcı bu izni her an geri alabilir. Borç karşılığında verilen rehinden borç verenin faydalanması rehin akdi sırasınca şart koşulursa bu bir çeşit faiz olduğundan haram görülmüştür. Bazı fakihler ise bunu mekruh sayarlar (İbn Âbidîn, VI, 522; Bilmen, VII, 44). Yine rehin telakkisinin sonucu olarak alıcı söz konusu malı satıcıya (asıl sahibine) kiralamamaz (aş. bk.). Aksi halde akid bâtil olduğundan kira bedelinin ödenmesi gerekmez. Satıcı borcunu ödeyince malı geri alır.

b) Ahmed b. İsâ el-Keşşî'nin (ö. 550/1155) rivayetine göre bazı selef âlimleri **bey' bi'l-vefânın** sahih bir satış akdi olduğu görüşündedirler. Çünkü taraflar